Бары дойдулар пролетарийдара, холбоһуҥ!

САҺА ОПОХ

Хаһыат 1931 сыл алтыныҥы 15 нүүмүрүттэн тахсар

ССКП ЧУРАПЧЫТААҒЫ РАЙКОМУН УОННА НАРОДНАЙ ДЕПУТАТТАР ОРОЙУОННААҒЫ СОВЕТТАРЫН ОРГАНА

№ 142 (6122) | 1984 сыл. Сэтиньи 27 күнэ ОПТУОРУННЬУК | Сыната 2 харчы.

ҮЛЭЛИИР ЫЧЧАТ ҮӨРЭҒЭ

Уопсай уонна профессиональнай үөрэх оскуолатын реформатыгар ыччаты бүттүүн орто үөрэхтээһиҥнэ, орта үөрэх заведениелэрин сэргэ, киэһээҥи уонна кэтэхтэн үөрэтэр оскуолалар биир сүрүн звено буолаллара ыйылынна. Киниилэр үлэлэрин ис хоһоонугар уонна тэрээһиннэргэр бэлэм итэҕэстэри туоратыы, үөрэтии-иитии үлэтин саҥа хаачыстыбаннай таҕымҥа өрө кетиҥ, орто үөрэҕэ суох үлэлиир ыччаты ордук толорутук учуоттааһын уонна былааннаахтык үөрэтии эпиидэтэх соруктара туруорулуннулар.

Үлэлиир ыччаты үөрэхтээһиҥнэ ороЙуонга 1980 сыллаахтан үөрэтии сессионнай формата киллэриллибитэ. Ол балачча үчүгэй түмүктэри бэлэдэ: уон биирис пятилетка түөрт сылын устата Чурапчы очнай-заочнай оскуолатын 245 ыччат бүтэрэн ситии-хотуу аттестатын ылылар. Киниилэр ортолоругар «Чурапчы» совхоз бастыҥ шофера, райсовет депутата А. Е. Сивцев, сибээс үзэлин оператора Е. Д. Ноговицына, Эрилик Эристин аатынан совхоз бастыҥ сылгыһыта И. В. Дьячковскай уо. д. а. бааллар.

1983—1984 сыллардааҕы үөрэх дылыгар оскуоланы бүтэрбит 53 ыччаттан 3-рэ үрдүк үөрэх заведениелэригэр, 5-рэ техникумнарга салгыы үөрэнэ сылдьаллар. Орто үөрэҕи бүтэрии туһунан аттестат Эрилик Эристин аатынан совхозтан 36, Карл Маркс аатынан совхозтан 37, Субуруускайтан 20 уонна «Чурапчы» совхозтан 36, ороЙуон кинин тэриллэриттэн 116 ыччакка туттарылынна. Бу дыала суолтатын таба өйдөөн, дьиҥ-чахчы партийнай сыһыаны Хоптоҕо (исполком председателэ М. П. Филиппов), Одьулуун (Г. С. Колесов), Сылаҥ (Б. П. Баишев) сельсоветтара көрдөрдүлэр, ыччаттар үлэлии-үөрэнэллэригэр сөптөөх усулуобуйаны хаачыйыыга өлбөҕө өгөрдүлэр. Ол түмүгэр аастыт үөрэх дылыгар Хоптоҕоттон 13, Одьулуунтан 18, Сылаҥтан 23 киһи орто үөрэҕи бүтэрдилэр.

Ол эрээри производствоҕа үлэлиир ыччаты орто үөрэхтээһиҥнэ суолта биэрбэт салайааччылар кэм да баалларын Киниилэр үлэҕэ өлбөх ыарахаттары үөскэтэллэр. Совхозтар Хайахсыттааҕы, Кытаанахтааҕы, Хатылыытааҕы (урукку управляющайдар Васильев М. Е., Скрябин П. Н., Чичигинаров И. Я.) отделениелэриттэн аастыт сылларга холбоон 11 эрэ ыччат орто үөрэҕи бүтэрдэ. Түмүктүүр сессияҕа үлэлэриттэн босхоломмоколор кыһыны быһа үөрэммиттэрэ таах хаалар түбэлтэлэрэ эмиэ таһаарыллыыта. Итиннинэ тулуйуллубат итэҕэстэр атын да нэһилиэктэргэ көстүтэлиллэр. Аастыт түөрт сыл устата үлэлиир ыччаты үөрэхтээһиннэн былааннаахтык дьарыктамматахтарын түмүгэр Бахсыттан 4 эрэ киһи ситии-хотуу аттестатын ылла, учуокка турар атын сүүрбэттэн тахса ыччат көтүтүүгэ хаалларылыннылар. Бу «Мыҥдаҕаайы» совхоз (директор Чичигинаров В. П., партком секретара Яковлев И. И., профком председателэ Попов С. Е.) салалтатыгар эмиэ сыһыаннаах.

Саҥа үөрэх дыла саҕаланна. Тиэрдиллибит былаан быһыытынан байыл очнай-заочнай оскуолаҕа 230 рабочай ыччат үөрэнэхтээбиттэн иккі бастакы сессиялар түмүктэриэн баара-суоҕа 40-тан эрэ тахса киһи кэллэ. Үлэлиир ыччаты үөрэттэриҥэ улахан бытаарыыны Субуруускай аатынан (директор Ефремов А. В.) уонна «Мыҥдаҕаайы» совхозтар таһаардылар: субуруускайдар 17 киһиттэн 1-ри, «мыҥдаҕаайылар» 14-тэн сыччах 4-ду эрэ сессияларга сылыытыннардылар. Бахсы, Хаадаа, Хайахсыт нэһилиэктэриттэр бу үлэҕэ болҕомто өссө да уурулла илик. Иннинитин маннык даргы сыһыан туруйуллуон табыллыыт. Туһаннаах партийнай, советскай уонна комсомольскай тэриллэлэр эрчимнээх, принципиальнай дьаһаллары ылаллара, үлэ туругун тоста тупсараллара эрэйиллэр.

Нэһилиэктэриттэн, үлэ коллективтэриттэн тиэрдиллибит сорудахтар толоруллуулара кытаанахтык хонтуруолланыахтаах. Сессиялар түмүктэриттэн туһаннаах салайааччылары, үөрэнэхтээх эдэр рабочайдары сельсоветтар исполкомнарыгар, комсомольскай комитеттарга отчуоттатыыны практикалыахха, социалистическай куоталаһыы усулуобуйатыгар үлэлиир ыччат үөрэнэриитин анал пуун быһыытынан киллэриэхэ. Профкомнар үөрэнэр ыччаттарга сокуоннаан көрүллүөр чэпчэтиилэр хайдах туһаннарыллалларын болҕомтоҕо ылыахтаахтар. Маныаха анал рейдэлэрин, бэрэбиэркэлэрин ыытыахха, олор түмүктээх буолуулларын ситиһиэххэ.

Үлэлиир ыччаты үөрэттэриҥэ күннэтэ кыһамньыны уруу—комсомол комитеттарын үлэлэрин быстыспат сорботуннан буолар.

ОАПХ совета уонна райсовет исполкомун норуот үөрэҕириитигэр отдела үлэлиир ыччаты үөрэттэрии туругун кэмиттэн кэмнэр ыытан бэйэлэрин холбоһуктаах советтарыгар дьүүллэһэллэрэ, оскуола үөрэтээр-иитэр үлэтигэр дьаһымылаах көмөлөөн оҥороллоро наада.

Улахан социальнай-культурнай суолталаах дьаһал—үлэлиир ыччаты бүттүүн орто үөрэхтээһин барыбыт кыһалҕатын, бэрэ сыалга-соруукка бас бэринэн үлэлиирбитин эрэйэр.

Холобур буолар үлэһит

ЛЕСОПУНКТ коллективыгар И. Е. Оконешников шоферуонан үлэлэбитэ хайыы-үйэ уон бэҥис сыла буолла.

Киниҥ аатыттарга маҥдьыгыттаах холбуру көрдөрөр. Опытаах шофер аастыт пятилетканы ыарахан, бу уон биирис пятилеткаҕа даҕаны үрдүк оҥоруутуоллаах үлэтин иһин республика Оттутун промышленнэй министерствотыгар Бочуотунай грамотатынан, «XI пятилетка ударнигаа» знагынан наҕараадаланна.

Коллектив киэн туттар механизатора аастыт ыйдаҥа 1799 километр тутуу уонна оттук маһын тиэйэн сорудаҕын аһаран иһэр.

Николай Егорович бэлиитикэлэнэ ыйдаҥа бэйэтин «Урал» 377-тиэн тыаттан алларааа искылаахха оттор маһын тиэйэн эпиидэтэх үлэтин толорор.

Н. СЕДАЛИЩЕВА.

Көхтөөхтүк кытталлар

«СЕЛЬХОЗТЕХ» НИК Ахолбоһук механизаторлара Карл Маркс аатынан совхоз Одьулуунуттан биир ыйдаҥаҕы «техниканы-мунутуур кедьүүстаахтик» диэн девиизтээх ыытарыыларын дьыгыннаах дьыалаттан өйөөн, үлэлэригэр үрдүк көрдөрүүлэри ситиһэллэр.

Эдэр шоферлар, комсомолецтар Василий Пономарев уонна Егор Попов бэйыл 10 ыйга туһаннаах ыыннан 96,7 тыс. уонна 81 тыс. тонна километрдаах үлэни толорон сорудахтарын ааспыт ахарбыттара.

Киниилэр бүтүннүргэ Алтарная Бостээхтэн таас чоту тиэйэргэ үрдүк оҥоруулаахтык үлэлииллэр.

Л. МАТВЕЕВА.

ИККИ УДАРНАЙ ЫЙ ТҮМҮГҮНЭН

Райсовет исполкома ороЙуон совхозтарыгар кыстыкка киириҥэ биллэриллибит иккі ударнай ый түмүктэрин таһаарда.

Итиэннэ совхозтарга сүөһү көҥүнэн өлүүтэ сылдьарыгынан туһаанныах хаммаҕытэриэр хоҕолоох, ол иҥэтэр ньирэй өлүүтэ иккі төгүл аччатылынна. Көҥүнэн өлүү «Чурапчы» совхозка үс төгүл, Субуруускай аатынан совхозка 2,5 төгүл аҥыныата. Сылаҥ, Хатылы отделениелэригэр ньирэй өлүүтэ таҕаарылыбата.

Ол эрээри сүөһү өлүүтүн аччатыыта баар кыахтар сэтэ туһаныллыбатылар. «Мыҥдаҕаайы», Карл Маркс аатынан уонна Эрилик Эристин аатынан совхозтар салалталара, ветеринарнай сулуспалара тэрээһин итиэннэ эмтиир-сэлэтиир үлэлэри молтэппүттэрин үөрэтэр Одьулуунга, Хаахсыкка, Болугурга, Соловьевка көҥүнэн өлүү хоҕоолоох.

«Куоталаһыы усулуобуйатыгар сап түбэһиннэрэн, кыстыыка киириҥэ биллэриллибит иккі ударнай ый түмүгүнэн кыайыылаах-дыынан Сылаҥ сельсоветэ Совета таҥыста. Бастаабыт сельсовет исполкомун председателэ Б. П. Баишева райсовет исполкомун Бочуотунай грамотата туттарыллар. ОАПХ совета фондатыттан 200 солк. премиэнньэ аҕыллар.

Отделениелэр куоталаһыыларыгар бастакы миэстэни Хадаар (управляющай П. П. Тарасов), иккиэн Арылаах (Н. Н. Попов), үсүһү Хатылы (Г. Н. Аммосов) ааллылар. Бастаабыт отделениелэр управляющайдарыгар райсовет исполкомун махтал суруктара туттарыллаллар. Бастакы, иккіс миэстэлэрэ «Дружба» эрбин, үһүс миэстэлэрэ сэдэх табаар фондата аҕаллар.

Ветеринарнай врачтар куоталаһыыларыгар кыайыылаахтарынан аатырыллаллар—Сивцев Сергей Гаврильевич (Сылаҥ), Ефремова Мария Анатольевна (Хатылы), Рожина Дария Ильинична (Чакыр).

Ветеринарнай фельдшердэртэн бастаатылар—Макарова Анна Дмитриевна, Самсонова Марфа Кириллова (иккиэн Сылаҥнар), Юшкинова Оксана Семеновна (Хатылы), Яковлева Евдокия Егоровна (Хадаар).

Бригэдьиирдэр куоталаһыыларыгар кыайыылаах-дыынан таҥыстылар—Кривошапкин Семен Семенович (Хатылы), Григорьев Петр Николаевич (Хадаар), Максимов Николай Николаевич (Кылаанаах), Макарова Дария Николаевна (Сылаҥ).

Ньирэй көрөөччүлэртэн бастаатылар— Ноев Валентин Гаврильевич (Кытаанах), Тимофеев Алексей Николаевич (Хадаар), Адамов Константин Дмитриевич (Кытаанах), Лаврев Яков Иванович (Одьулуун).

Профилакторийга ньирэйи көрөөччүлэр куоталаһыыларыгар кыайыылаахтар—Саввина Александра Прокопьевна (Чакыр), Адамова Евдокия Михайловна, Ноева Лидия Гаврильевна (иккиэн Кытаанахтар), Николаева Христина Семеновна (Соловьев).

Бастаабыт ветврачтарга, ветфельдшердэргэ, бригэдьиирдэргэ, ньирэй көрөөччүлэргэ райсовет исполкомун махтал суруктара бэриллэллэр, сэдэх табаардан фондалара туттарыллаллар.

«Мыҥдаҕаайы» совхоз Болугуҥ, аҕа от елениетин «Юбилейнай» комсомольскай-ыччат ферматтыгар фуражиринан Семен Анисимович Павлов үлэлиир. Бу олоҕун бүтүннүүтүн көрөөтин сүөһү ситиитигэр ыытыбыт киһи аҥылык хас биирдии килограммын сылаастыбыт киһи аҥылык хас биирдии килограммын сылаастыбыт киһи аҥылык хас биирдии килограммын сылааст

ОБЩЕСТВЕННОЬЫ ТҮМЭ ТАРДЫАХХА

Кытаанах сельскэй Советыа исполкома (председателе С. М. Слепков) общественнай тэрилтэлэр үлэлэрин кэмнэки сылларга баалаача үчүгэйдик сүрүнэтэ, кинилэргэ мэлдьи тирэ бирэр. Общественнай бэрэдэги бөөрөгөтүүгэ депутаттар уонна общественнай тэрилтэлэр соруктарыа гуһунан сессияҕа анаалаах бэлэмнэрэ дьүүллэһиллиннэ. Исполком интэрэйдөтөр үлэни тэрийиигэ общественнай тэрилтэлэр соруктарын кэмитэн кэмигэр чуолкайдаан ыйыр, кинилэр салаатчыларын сүүмэрдэһиигэ, составтарын туһаарыыга утумнаахтык үлэлиир.

Нэйилиэк олорор 76 үлэ ветерана түмэр пенсионер ... советтара (председателе А. Д. Константинова) бэлэм-бэстэр комону оногор. Совет пенсионердары туһалаах үлэлэр кэмнэнэ тэрийэр. Билигин 21 үлэ ветерана бастайаннай үлэлээх, 30 киһи сезоннай үлэлэргэ кыттар, 11 пенсионер ыччат наставниктарынан үлэлиллэр. Аастыт кыстыкка пенсионердар советтарыа көрүлэһиннэрэн сүүнтэ эбии аһылыкка анаан минеральнай брикеттэри оногорбуттара. Ыраах быатын хатыыга, фермаларга туттуллар тариллары оногоруурга эмиэ көмөлөһөллөр.

Дьахталлар комитеттара (председатель А. С. Иванова) нэйилиэккэ ыытыллар дьаһаллары көбүлэччиэн, тэрийсээччиэн буолар. Комитет ыйаа үлэтин-тамаһын түмэн сүбэлэһэр. Кини көбүлэһиннэрэн кинигэни таптаччылар, уран тарбахтаахтар, эдэр хаһаайкалар кулуутара үлэлиллэр. Араас тематическай бөчөрдэргэ, быыстапкаларга, үлэһит дьону чөлгэтэһиигэ дьахталлар киэгинник тардыллаллар. Бөһүөлэги туһасаран оногоруурга, көбөрдүүгэ, фермаларга доруобуйа мунуктарын үлэлэтиигэ, арыгыһыттары кытта бириллэрэн кэпсэтиигэ мэлдьи кытталлар.

Дьон олорор сиринэн—агитэоналарынан нитэр үлэни быыл орто оскуола завуча Т. Е. Макарова салайар. Үлэ былаана оногоһуллан зоналар занятиелара ыытыллан эрэр. Нэйилиэккэ спортивнай үлэ утумнаахтык барар. Араас секциялар, доруобуйа группалара тэриллиннилэр. Н. В. Захаров салайаччылаах ДНД агитэоналарынан дружиннектар тройкаларын үлэлэтэрэ көрэхсэбиллэах.

Ол эрээри, бэрэбиэркэлэр көрдөрөллөрүнэн, нэйилиэккэ общественнай бэрэдэги бөөрөгөтүүгэ үлэ ирдэнилэрин курдук туруорулуубатах. Сельсовет исполкомун административнай арыгылаһыны утары охсуһар комиссиялара үлэлээбэттэр. Общественнай бэрэдэги кэнни түбэлтэлэрэ тахса тураллары үрдүнэн, табаарыстыы суут биир да дыаланы көрбөтө. Нэйилиэнньэ иллэҥ кэмнэ туһаахтык атаарыстын, культурнай-сырдатар дьаһаллары тэрийиигэ сельскай Культура дыэтэ мөлтөхтүк үлэлиир. Культура дыэтин кадрдарыынан ситэ хаамчылла илиҥэ итиннэхэ сүрүн бириччиннэрэн буолла. Музыкальнай тиэхникэлэр, техническэй средстволар тиийбэттэр. Ону булууга исполком соптэх кэмнэ оногорбото.

Райсовет исполкома Кытаанах сельсоветын исполкома общественнай тэрилтэлэр үлэлэрин салаайыытын туһунан бэлэмнэрэ дьүүллэстэ уонна хас биирдии общественнай тэрилтэ сылларын үлэ былаанын оногоруун ирдиннигэр, кинилэр үлэлэрин кинилэрэн салайарыгар итиннэ утумнаахтык хонтуруоллуурга Сельсовет исполкомун эбээһинэстэтэ.

А. РОМАНОВ,
райсовет исполкомун тэрийэр үлэҕэ отделын сэбэдиссэйэ.

—СОВЕТСКАЙ— ТУТУУ

Политическай уонна экономическай үөрэх активистарыгар

Пропагандист уонна библиотека

Аастыт сылларааҕы ... ...

СҮӨҺҮ КЫСТЫГА — УДАРНАЙ ҮЛЭ ФРОНАА

Дьону көҕүлүүр буоллахха

ССКП КК ахсыныытаары (1983 с.) Пленума иитэлгэ быһаарылаах, тердус сылын былаанныгар толоруону уонна аһары толоруону хааччыйыы бу хас бириинэ үлэһит, коллектив эбээһинэ эрэ буолбакка патриотическай нэһиэ буоларын тоҥоолоон бэлиэтээбит.

Карл Маркс аатынан совхоз Бахсытаабы отделениетын сүөгүһүттэрэ партия итэ чоҥу көрдьбүлүгэр балачча эппиэттиирдик үлэлээн иһэллэр. Манна сыл саҕаланыаҕыттан былааннар сүрүн кэрчигэрэ толоруллубуттарын сэргэ, ааспыт сыл туһаннаах кэминээбитээҕэр үүтү валовой ылыы 624 центнериэн, государствоҕа туттарыы 921 центнериэн элбэтиллибит. Итэ дьон үлэҕэ сыһыана, активноҥа балачча үрдээбитэн быһаарыллар. Оку, ыраата барбакка, быйылгы общественнай күөҥ кыстыгын тэрээһиниигэр да көрүөххэ сөп. Сүөгүнү күһүн өрдэ кыстыкка туруорбут түмүгэр хас бириинэ коллектив, сүөгүһүт үүтү уонна привеси ылыыга дьулуура, кыаҕа биллэндик үрдээбит. Отделение хаһыак да бириигэдэтигэр, ферматыгар сырыт, итэ хараҥа дэбигис быраҕыллар.

Ыал хайдаҕа тэлгэһэтиттэн биллэр диллэриини кыбыларга кэккэлэн тардыллыбыт кэбиһиилээх от-тор, котельнайдар тастарыгар бэлэмнэммит оттук мас—барыта күнээҕи үлэ харгыһа суох барыгар усулуобуйа тэриллэрин кэрэһэлиир.

—Быйыл хотоммут сыбаҕа кытта эрдэ бүппүтэ. Эбии аһылык быстыбакка оногоһуллар. Быстах олбуотэрдэр саар буоллаҕына даҕаны отделениеҕыт, бириигэдэбит саламаччылара туоратыһа сатыыллар,— диир сүүрүү үнүс сылын ыаныыксыттыыр «Куҥтук» ферма старшина М. И. Местникова.

Марфа Ильинична быһаарыыта маҕыын ахсыттан 2240-нуу кг үүтү мабыта, сотон быйыл ангардас кыстыыкка эбэһээтэлистибэтэ 1100 түү кг үүт. Бу ыччат наставника салайар коллектива кыстык бастакы ыйыгар ынах ахсыттан 110 нуу кг үрүҥ илэҥи ылбыт. «Куҥтуктары» кытта кэккэлэһэ ферма аатыгар дьүөрэлии үлэлээх-хамсаатах «Маяк» комсомольскай-ыччат коллектива үлэлиир. Манна, төһө да эдэрдэрин иһин, Анна Барашкова уонна Ульяна Гоголева курдук хаһыы-үйэ биллэн-кэстэн эрэр дьоҕурдаах ыаныыксыттар баалар. Коллективы туҥуй бургунастары ыаҥыгга былырыын оройуонтан чемпионнаабыт Мария Оконешникова салайар.

Бу отделение Толоонноохтуу бириигэдэтин иккки ферматыгар, сүрүннээн племенной ынахтар туралларыгар тиэбит. Оннук даҕаны буолан «маяктар» кэпсээниэрэ үүнү хайдах эйбэтэргэ сэлаллыбытын ордук сонуннук, үөрэ иһиттибит.

—Былырыын баччаларга күнүгэ биир центнертэн ордугу ыырым, оттон билигин 60 кг онуйбэппин,— диир Анна Барашкова.

—Оттон мин соторуттаабыта диэри күнүгэ 50 кг үүтү ыы сылдьан 40 кг тиийэ түстүм. Дьэ иэдээн. Аны былааммытын толорбокко «аатырар» буоллубут,— диэн кырдьыга киирбэтэн ыаҥыгга кыстыгы ферма старшина Мария кыттар.

Ыаныыксыттар үүт кэмин үрдүгэр тулуур от туоруоматын сыгарга туруорсар итиэннэ бэрэбэнэстиэлэ тамты эстиэт сылаһы атын эбии аҕыйахтык солбуйтарарга этэр дьон буолан иилэрдилэр. Кинилэр итэ туруорсуулара сиэрдээх.

Бахсы атын фермаларыгар курдук, манна эмиэ кыһыл мунньук тупсаҕайдык оногоһуллубут. Иитиэбэлэргэ—ааас плакаттар, брошюралар, о. д. а. маҥыйаалар. Социалистическай куоталаһыыга аналлаах стендэҕэ сыллаабы эбэһээтэлистибэлэр, ыйынан, нэдиэлэнэн, күнүнэн тырыллан оногоһуллубут графиктар, олор толоруллуулара, күнээҕи үлэ режимэ ыйаммыттар. Манна сүөгүһүттэр сыныаналлар, үлэлэрин быһыгар повар Н. И. Решетникова бэлэмнээбит миниигэс миниигэ, соккуойун, алаадыытын, баахылаттыы сиэн улаханнык астыналлар.

Чыаппара бириигэдэтэ былырыын үүнэ хаалыыллаах этэ. Быйыл оннук эпиэкки. «Сарданга» уонна «Молодежнай» фермаларга хайыы-үйэ иккис-үүс сылларын үлэлээн опытыран эйэр ыаныыксыттар элбэхтэр. Ол курдук, «Сарданга» Федот Попова уонна Светлана Гоголева үүккэ күнээҕи графиктарын кууһаран иһэллэр. Оттон «Молодежнайга» Евдокия Пахомова старшайыыны аналлыта эдэрдээ коллективтарын сүрүннүүргэ, үлэ тэрээһинин туһугарыыга улаханнык көмөлөстө.

Кыстык кэнниэ солбук ыаныыксыттар оҥаллар дьон ыаҥыгга ахсын сыныаннар кыаллыбыттар. Оттон ыалдьыбыттары солбуйуу ооскуолаттан комсомолтар. Быыта, фермаларга үлэни харгыһа суох тэрийиигэ партиинай тэриллэр, сельсовет исполком күнүгэ кэмелеелларэ итэ кестөр. Оттон ол дьоҥҥо эрдэ үөскэтэр, үлэҕэ эппиэттиэхэ үрдэтэр. Дьэ итэ иһин отделение коллектива кыстык бастакы ыйыгар оройуонтан социалистическай куоталаһыыга ыйаммыттаабыт.

Ол эрдэ хаһаайыстыбаннай үлэ хаһан барыта ыаныыр-хоонуу баарай. Иттэҕэс быыбаҕас маҥна эмиэ суох буолбатах, ыныы механическай ыалы фермаҕа ахсын ситэ олохсоно илик. Сүөгүнү уулатыы, аһатыы саная хоту механизацилаама эсэ ыраах. Нөҥүү таһаарар ТСН агрегатар киллэриллибит курдуктар эрдэрэ, үлэлээбэттэр, эбии элбэх мэлэйи үөскэппиттэр. Толоон бириигэдэтигэр ТСН үлэлээбэккэ сууһу кэлгэ сылдьаллар.

От көрүүтэ тахсыбатын туһунан эмиэ кэпсиэхтэрэ бар. Оку быыстыахтук көрүө, быыбардыах оҥаллар. Ыалыгын эбии аҥыыгар дьон ыаҥыгга уоҥаллар. Ол иһин ыаныыксыттар туруорсуулара курдук, аҥаардас, солбуйуу кыраабыттар аналлаах эмиэ үлэлэтэр эдэйэ наада буолбут.

Отделениеҕа опытыах, специалист В. Д. Слепцов сэмэлэстиэдэх үс үлэлэтэх искусственнай сиэмэлэнии филиала үлэлиир. Ыаныыксыт бэрэдиэкэлэр түмүксэриэн, сиэмэ хаачыстыбата үчүгэй буолт. Оттон сиэмэ-тар соотоох көрүүлэ, аналыыга туралларын. Фермаларга сиэмэ график быыстыанан иэдиэлэҕэ иккитэ бэриллэн иэр. Оттон ол ыаныыксыттаах туһаналлыбат эбит. Холобур, Толоон бириигэдэтигэр сиэмэлиир пуун үлэлии илик, ынахтары хотонго турар дирдэриэн сиэмэлиилэр. Ол да иһин буолуо, уулаах ынах быыһыанна наада намыһах эбит. «Куҥтук» ферматыгар бастакы ректальнай көрүүнэн итэ 56 быыһыаннта эрэ тэҥнэстэ. Чыаппараҕа баар сиэмэлиир пуунна быйыл сиэмэлиир пуунна Суонтаардаабы СНТУ ыытар. Оку быыстыахтук көрүө, быыбардах оҥаллар. Ыалыгын эбии аҥыыгар дьон ыаҥыгга уоҥаллар. Ол иһин ыаныыксыттар туруорсуулара курдук, аҥаардас, солбуйуу кыраабыттар аналлаах эмиэ үлэлэтэр эдэйэ наада буолбут.

Отделениеҕа опытыах, специалист В. Д. Слепцов сэмэлэстиэдэх үс үлэлэтэх искусственнай сиэмэлэнии филиала үлэлиир. Ыаныыксыт бэрэдиэкэлэр түмүксэриэн, сиэмэ хаачыстыбата үчүгэй буолт. Оттон сиэмэ-тар соотоох көрүүлэ, аналыыга туралларын. Фермаларга сиэмэ график быыстыанан иэдиэлэҕэ иккитэ бэриллэн иэр. Оттон ол ыаныыксыттаах туһаналлыбат эбит. Холобур, Толоон бириигэдэтигэр сиэмэлиир пуун үлэлии илик, ынахтары хотонго турар дирдэриэн сиэмэлиилэр. Ол да иһин буолуо, уулаах ынах быыһыанна наада намыһах эбит. «Куҥтук» ферматыгар бастакы ректальнай көрүүнэн итэ 56 быыһыаннта эрэ тэҥнэстэ. Чыаппараҕа баар сиэмэлиир пуунна быйыл сиэмэлиир пуунна Суонтаардаабы СНТУ ыытар.

Кыстык кэнниэ солбук ыаныыксыттар оҥаллар дьон ыаҥыгга ахсын сыныаннар кыаллыбыттар. Оттон ыалдьыбыттары солбуйуу ооскуолаттан комсомолтар. Быыта, фермаларга үлэни харгыһа суох тэрийиигэ партиинай тэриллэр, сельсовет исполком күнүгэ кэмелеелларэ итэ кестөр. Оттон ол дьоҥҥо эрдэ үөскэтэр, үлэҕэ эппиэттиэхэ үрдэтэр. Дьэ итэ иһин отделение коллектива кыстык бастакы ыйыгар оройуонтан социалистическай куоталаһыыга ыйаммыттаабыт.

Ол эрдэ хаһаайыстыбаннай үлэ хаһан барыта ыаныыр-хоонуу баарай. Иттэҕэс быыбаҕас маҥна эмиэ суох буолбатах, ыныы механическай ыалы фермаҕа ахсын ситэ олохсоно илик. Сүөгүнү уулатыы, аһатыы саная хоту механизацилаама эсэ ыраах. Нөҥүү таһаарар ТСН агрегатар киллэриллибит курдуктар эрдэрэ, үлэлээбэттэр, эбии элбэх мэлэйи үөскэппиттэр. Толоон бириигэдэтигэр ТСН үлэлээбэккэ сууһу кэлгэ сылдьаллар.

От көрүүтэ тахсыбатын туһунан эмиэ кэпсиэхтэрэ бар. Оку быыстыахтук көрүө, быыбардах оҥаллар. Ыалыгын эбии аҥыыгар дьон ыаҥыгга уоҥаллар. Ол иһин ыаныыксыттар туруорсуулара курдук, аҥаардас, солбуйуу кыраабыттар аналлаах эмиэ үлэлэтэр эдэйэ наада буолбут.

Отделениеҕа опытыах, специалист В. Д. Слепцов сэмэлэстиэдэх үс үлэлэтэх искусственнай сиэмэлэнии филиала үлэлиир. Ыаныыксыт бэрэдиэкэлэр түмүксэриэн, сиэмэ хаачыстыбата үчүгэй буолт. Оттон сиэмэ-тар соотоох көрүүлэ, аналыыга туралларын. Фермаларга сиэмэ график быыстыанан иэдиэлэҕэ иккитэ бэриллэн иэр. Оттон ол ыаныыксыттаах туһаналлыбат эбит. Холобур, Толоон бириигэдэтигэр сиэмэлиир пуун үлэлии илик, ынахтары хотонго турар дирдэриэн сиэмэлиилэр. Ол да иһин буолуо, уулаах ынах быыһыанна наада намыһах эбит. «Куҥтук» ферматыгар бастакы ректальнай көрүүнэн итэ 56 быыһыаннта эрэ тэҥнэстэ. Чыаппараҕа баар сиэмэлиир пуунна быйыл сиэмэлиир пуунна Суонтаардаабы СНТУ ыытар.

Кыстык кэнниэ солбук ыаныыксыттар оҥаллар дьон ыаҥыгга ахсын сыныаннар кыаллыбыттар. Оттон ыалдьыбыттары солбуйуу ооскуолаттан комсомолтар. Быыта, фермаларга үлэни харгыһа суох тэрийиигэ партиинай тэриллэр, сельсовет исполком күнүгэ кэмелеелларэ итэ кестөр. Оттон ол дьоҥҥо эрдэ үөскэтэр, үлэҕэ эппиэттиэхэ үрдэтэр. Дьэ итэ иһин отделение коллектива кыстык бастакы ыйыгар оройуонтан социалистическай куоталаһыыга ыйаммыттаабыт.

Ол эрдэ хаһаайыстыбаннай үлэ хаһан барыта ыаныыр-хоонуу баарай. Иттэҕэс быыбаҕас маҥна эмиэ суох буолбатах, ыныы механическай ыалы фермаҕа ахсын ситэ олохсоно илик. Сүөгүнү уулатыы, аһатыы саная хоту механизацилаама эсэ ыраах. Нөҥүү таһаарар ТСН агрегатар киллэриллибит курдуктар эрдэрэ, үлэлээбэттэр, эбии элбэх мэлэйи үөскэппиттэр. Толоон бириигэдэтигэр ТСН үлэлээбэккэ сууһу кэлгэ сылдьаллар.

От көрүүтэ тахсыбатын туһунан эмиэ кэпсиэхтэрэ бар. Оку быыстыахтук көрүө, быыбардах оҥаллар. Ыалыгын эбии аҥыыгар дьон ыаҥыгга уоҥаллар. Ол иһин ыаныыксыттар туруорсуулара курдук, аҥаардас, солбуйуу кыраабыттар аналлаах эмиэ үлэлэтэр эдэйэ наада буолбут.

Отделениеҕа опытыах, специалист В. Д. Слепцов сэмэлэстиэдэх үс үлэлэтэх искусственнай сиэмэлэнии филиала үлэлиир. Ыаныыксыт бэрэдиэкэлэр түмүксэриэн, сиэмэ хаачыстыбата үчүгэй буолт. Оттон сиэмэ-тар соотоох көрүүлэ, аналыыга туралларын. Фермаларга сиэмэ график быыстыанан иэдиэлэҕэ иккитэ бэриллэн иэр. Оттон ол ыаныыксыттаах туһаналлыбат эбит. Холобур, Толоон бириигэдэтигэр сиэмэлиир пуун үлэлии илик, ынахтары хотонго турар дирдэриэн сиэмэлиилэр. Ол да иһин буолуо, уулаах ынах быыһыанна наада намыһах эбит. «Куҥтук» ферматыгар бастакы ректальнай көрүүнэн итэ 56 быыһыаннта эрэ тэҥнэстэ. Чыаппараҕа баар сиэмэлиир пуунна быйыл сиэмэлиир пуунна Суонтаардаабы СНТУ ыытар.

Чыаппараҕа баар сиэмэлиир пуунна быйыл сиэмэлиир пуунна Суонтаардаабы СНТУ ыытар. Бу эдэр специалистар пуунун тэрээһинин фотоҕрафыта бүтэрбит. Бэйиэ аҥа осеменатор булуллар. Бу эдэр специалистар пуунун тэрээһинин фотоҕрафыта бүтэрбит. Бэйиэ аҥа осеменатор булуллар. Бу эдэр специалистар пуунун тэрээһинин фотоҕрафыта бүтэрбит техник-осеменатор Егор Мохначевскай үлэлиир. Бу эдэр специалистар пуунун тэрээһинин фотоҕрафыта бүтэрбит, бэйиэ аҥа осеменатор булуллар.

Кэстөрүй курдук, отделение кыстыкка олоҕуо булбут, үүтү-аны эйэлэтиигэ инициативалаахтык үлэлиир бастаанньа спецсаатаах коллективтар үлэлиллэр. Онон олохтоох салаалар, специалистар үөнэ ыйыллыбыт итэҕэйдэрэ туоратыыга иҥиэтэ кэмелээн, хонтуруоллуу олордохторуна, Бахсы сүөгүһүттэрэ кыстыгы үчүгэйдик атаарар кыахтахтар.

С. СМИРНИКОВА,
хаһыат анал. корр.

Снимокка: «Маяк» комсомольскай-ыччат фермаыаныыксыттара (Чыаппараҕа) — А. К. Барашкова, ферма старшина М. И. Оконешникова, М. Д. Гоголева, У. П. Гоголева уонна М. В. Сокольникова үлэлэриҥ быыһыгар ферма кыһыл мунньутар.

П. Оконешников фотота.

Биригэдэнэн бэдэрээт көдьүүһэ

ВЛАДИМИРСКАЙ УОБАЛАС. «Удаль-кан» совхоз экономическай уонна культурнай олоҕор сылтан сыл ахсын ордук элбэх уларыйыылар тахсыталыыллар. Хаһаайыстыбаҕа сылга уоннуу тыһыынча бөдөҥ ынах сүөһүнү уотар комплексы туһуттаран. Тутуунуу ыыта ры бириинэ сүөһү аһылыга буолар культуратаҥ ылар хонууларыгар мелиоративнай үлэлэри ыыпыт тара. Бөдөҥ водохранилище иккки тыһыынчаттан тахса гектары сиигирдэр кыаҕы биэрэр.

Сүөһү итиитин индустриальнай технологиялаах уоховой тутулга киллэрии, үлэ прогрессивнай тэрээһинин киллэрии хаһаайыстыбаны хамсыылаахтар ахсаннарыттан таһаарда, тутуу ороскуотара оборулуннулар. Производственнай ситиһиилэр, үлэ отгрумтуоҕа үүнүүтүн, үлэ уонна бородуукуйа хаачыстыбаҕа үрдээһинин тэрүтүнэн бириигэдэтэн бэдэрээт буоллар. Үлэлиир уонна олорор усулуобуйа тупсуута сүөһүттэр уонна механизаторлар идеэлэрин умсугутуулаах онордо, кадрдары тыа сиригэр олохсутта.

Снимокка: аһылыгы тарбатар оператор В. М. Панкова ыччат сүөһү сыаҕар.

И. Дынин фотота. ССТА фотохрониката.

Хаһыат хонтуруоллуур салаата

ӨССӨ ДА КЫАЛЛЫБАТ. ТОҔО?

Оройуонтан искусственнай сиэмэлээһини былаана быйыл эмиэ туолбат кутталланна, сыл ааспыт уон ыйыгар баара-суоҕа 81,4 бырыһыанна тэҥнэстэ. Ол иитэр кыстык бастакы ыйыныаҕы график эмиэ тоҕоруллубатаҕа. Ынаҕы ректальнай көрүү сиэрэ суох быстаан. Дьиҥэ, ахсыннны 1 күүтэр диэри ситэриллиэхтээҕэ эбэт.

Итэ итиэҕэстэри туоратыыга хаттык эбии дьаһалар ылыллаллаарый? Ол туһунан туһаннаах салайааччылар итиэннэ специалистар маннык кэпсиэлэр.

Н. ПЕРМЯКОВ, Карл Маркс аатынан совхоз Мугудайдаабы отделениетын управляющайа:

— Искусственнай сиэмэлээһини графигын куоттарыыбыт, туох хаттык ыаныыр, сайыннгы кэмэ Уигэхтар диэн фермаҕа тыгар техник осеменатор суоҕунан обуска көҕөрдө күһэллибиппититтэн сибээстээх. Онон учуот даҕаны чуолкайа суох. Ол эрдэ ректальнай көрүү түмүгүнэн, ферма 260 ча ынаҕыттан кытаанах 20-тэ курдук. Уонсайынан, ынаҕы уулаарыы, бастакы бааллан аҕаллыыны, 87 бырыһыан буолбута. Бүтэннитээх ректальнай көрүү бу ый бүтэһигэр түмүктэниигэ. Билигитэ ынах төрөөһүнэ хойутуур чинчилээх.

Кыстыкка сиэмэлиир пууннар иккки сүрүн фермаҕа быстыбыт—Телөй Дириигэр уонна Льбынтахха үлэлиилэр. Олорго соторутааҕыта саҥа аналлаах техник осеменатордар тэрдуо үлэлиэхтэрэ. Оттон 110-са ынахтаах Уу Обуустаах ферматыгар сиэмэлээччи көстүбэт буоллаҕа. Онон эмиэ обуһунан саптарарга бүүлэлиннибит.

Аспыт ыйга сиэмэлээһини графигын тутуспатыбыт. Итиннэхэ кыстыкка киирии тэрээһинин мөлтөҕө обуста уонна осеменатордар да ситэ сүүмэрдэнэ охсубатахтара. Дьиҥэ, осеменатордар барыа даҕаны хаһыс да сыллардыын үлэлэбит опыттаах дьон. Онон сиэмэлээһини сыллаабы быаана толоруллуон сөп этэ. Ол эрдэ билигин мидаабы отчуот оногоһуллубут, ким төһө ынаҕы сиэмэлэтибитэ чуолкайдык биллибэт. Ректальнай көрүү түмүгэ эмиэ биллэн испэт. Быһа холуйан, тердус кварталга 20-чэ ынах төрүүрэ күүтүллэр. Олор ыаныыксыттарга туралларын, аналаах көрүү тэриллибэтэ.

А. ПАВЛОВА, «Мыа даҕаны» совхоз бөлүүгүдаабы отделениетын зоотехника:

— Биһиги обуһунан сыстарабыт. Онон кыһыгыы ыаҥарга, ынахтар баалларын турар кэмнэрин ырааҥа кыаллыбат. Практика көрдөрөрүнэн, олунньуттан сылдьаллааччы. Былырыын тоҕоостоох искусственнай сиэмэлээһини бэрэбэдэкэлэрэ түмүксэриэн, сиэмэ хаачыстыбата үчүгэй буолт. Оттон сиэмэ-тар соотоох көрүүлэ, аналыыга туралларын. Фермаларга сиэмэ график быыстыанан иэдиэлэҕэ иккитэ бэриллэн иэр. Оттон ол ыаныыксыттаах туһаналлыбат эбит. Холобур, Толоон бириигэдэтигэр сиэмэлиир пуун үлэлии илик, ынахтары хотонго турар дирдэриэн сиэмэлиилэр. Ол да иһин буолуо, уулаах ынах быыһыанна наада намыһах эбит. «Куҥтук» ферматыгар бастакы ректальнай көрүүнэн итэ 56 быыһыаннта эрэ тэҥнэстэ. Чыаппараҕа баар сиэмэлиир пуунна быйыл сиэмэлиир пуунна Суонтаардаабы СНТУ ыытар.

Билигин отделение 11 атыыр обуһуттан кылаатаҕа соҕотох. Обуустар Кыстык Кугдаҕа уонна «Юбилейнайга» субан сүөһүлэри иитэ биригэ туралларын. Аһылыктара көрдөҕүлэ эппиэттээбэт, оту кытта күөх үүт, комбикорм көрүүлэр. Онон туруктара мөлтөх. Бу мэлдьи сантарыахтаах этэбит да толорботтубут. Быһата, ынаҕы сантарыы атырдьах ыйыттан тохтотуллубута.

Ситэтэ суох ректальнай көрүү түмүгүнэн, уулаах-ларыы 80 бырыһыанна буолла. Былырыын сыл тиһэх кварталыгар 15 ынах төрөөбүтэ, быйыл 20-ни кэтэһэбит. Төрөөхтээх ынахтарга витаминизация оногоһуллар, оттон көрүү, аһатыы атыттартан уратыта суох, арай сиилэс бэриллибэт. Фермаларга төрөөтөр боксалар, саҥа төрөөхтэ «Юбилейнайга» профилакторий үлэлэхтэрэ. Уулаах уолбут ынахтары туспа арааран көрүүгэ саҥа биир сүөгүһүтү ааҕаллыбыт.

Отделение кэлэр сылга искусственнай сиэмэлээһиниигэ талыыр кыриэхтэрэ. Ол үрдүнэн сиэмэлиир пууннары тутуу итиэннэ техник-осеменатордары үөрэтэрии саҕалана да илик.

РЕДАКЦИЯТТАН. Эппиэттэртэн көстөрүн курдук, ынаҕы сиэмэлээһини, сантарыы дьаалатынан үчүгэйдэтиини, график тутуһуллубата. Үүс пууннар көрдөөҕүлэ эппиэттээбэттэр, сорохтор хотонгго сиэмэлии сылдьаллар. Ыаныыксыттаны көмөрүүгэ совхозтар директорлара, туһаннаах специалистар хамсатыылаах дьаһаллары ылаллара наада.

Эйэ иһин охсуһуу дьоһуннаах туһаайыыта

АРКТИКАНЫ БӨДӨҢ ЧИНЧИЙЭЭЧЧИ

Бэрэһээ Арктиканы бөдөҥ чинчийэччи, Советскай Союз иитэ-тэҥэлээх Героя контр-адмирал Иван Дмитриевич Папанин (1894 с.) 90 сэаһын туолла. Кини олох чинчэкитэ суох суолун тэлбитэ. Советскай Республиканы көмүскэн Кыһыл гвардия бастакы этэрээттэриҥэр сылдьан кыргыспыта.

Эйэлээх сылларга Арктиканы үөрэтиҥэ уонна баһылаһыҥа партия уонна правительство уустук соруохтарын толорторбута. 1937 сылларааҕа бастакы «Северный полюс» станцияны салайбыта.

Аҕа дойду сэриитин сылларыгар ыкуустаах адмирал, кини итэҕэйиитин аттыылара, Уһук Хоту дойду уустук усулуобуоларыгар фронтка таһаҕаны быыстала суох таһымнык хааччыйбыта. Сэрии кэнниттэн аан дойдуга саамай бөдөҥ уонна бастыҥ советскай научнай-чинчийэр флоту тэриллиэ-ччитиэн буолбута.

Бэрэһээ Арктиканы бөдөҥ чинчийэччи, Советскай Союз иитэ-тэҥэлээх Героя контр-адмирал Иван Дмитриевич Папанин (1894 с.) 90 сэаһын туолла. Кини олох чинчэкитэ суох суолун тэлбитэ. Советскай Республиканы көмүскэн Кыһыл гвардия бастакы этэрээттэриҥэр сылдьан кыргыспыта.

Эйэлээх сылларга Арктиканы үөрэтиҥэ уонна баһылаһыҥа партия уонна правительство уустук соруохтарын толорторбута. 1937 сылларааҕа бастакы «Северный полюс» станцияны салайбыта. Хас да уонунан сылларга уоттаах-уоттаах полярнай география уонна океанология ситиһиилэрэ быһаччы эбэтэр ханан эмэ полярник, географ, наука үтүөкэннээх тэриллиэччитэ, бөдөҥ общественнай деятель И. Д. Папанин аатынан сибээстэммитэ.

Иван Дмитриевич Папанин Иккис дойду иннигэр үһүлүччүлээх үтүөлэрэ ССРС элбэх орденнарынан, медальларынан бэлиэтэммитэ.

Снимокка: И. Д. Папанин.

ССТА фотохрониката.

Комментатор колонкалара

ХНТ Генеральнай Ассамблеятын Бастакы комитета (политическай боппуруостар уонна, сабыдыалыһыны киллэрэн туран, куттал суох буолуу боппуруоспара) африканскай государстволар аатталыттан Камерун киллэрбит Африкаҕа ядернай сэрии сэбэ суох зонаны тэриллэр туһунан резолюцияны ылыммыт.

«Хара континент» дойдуларын бу көдьүүстээх аан дойду үрдүнэн дьоннор ядернай сэрии суоһаанныттан дьиҥнээх, кини аймаҕы ядернай кэйгэллэнии кутталыттан быыһыр саамай сорунуулаах уонна суйал дьаһаллар наадаларын ситиспэккэ туоһулуур. Эйэ, туруктаах буолуу уонна куттал суох буолуутун иһин охсуһууга хас биирдии кылаат улахан суоллаах. Маннык кылаат сир үрдүгэр эйэни харыстааһын хаалларарга итиннэ ядернай сэбиэлиннэн үлүһүйүү тохтоторго, куттал суох буолуутун уонна государстволар икки ардыларыгар итэрэйсиҥ дьаһаллары бөдөргөтөргө туһуламыт кэдьүүстээх средство быһыытынан ядернай сэрии сэбэ суох зоналары тэриллиннии өйүүр хамсаһыҥа улахан ыйаах ыыппыт.

Ядернай сэрии сэбэ суох зоналары тэриллиэ идеята бэйэтэ туспа историялаах. Бу туһаайыммын ылыллыбыт дьаһаллар хайыы-үйэ сорох үчүгэй түмүктэри бөкөрбүттэрэ. Ол курдук, аан дойдутаабы дуогабардар быыылларынан, ядернай сэрии сэбэ суох эйгэлэриннэн алтыс континент — Антрактида, ону тэҥэ космос уонна муоралар тэҥэхтэрэ хаалыахтаахтар. 1967 сыллаахха или баттаммыт дуогабар ядернай сэрии сэбэ суох зонанан Латинскай Американы биллэрбитэ.

Билигин ядернай сэрии сэбэ суох зоналары АХШ итиннэ НАТО сэриитин-саатэрэ бастакы охсууга даналлаах американскай ядернай ракеталары тарбатан туруорар пландарыгаа кубулутан эрэ Европаҥа ларыгар тэриллэр туһунан боппуруос туруорулунна. Арбаа Европа [illegible] дуларыгар «Першиннэриэ» уонна кыпаттаах ракеталары тарбатан туруоруу саҕаланыыта аан дойдутаабы быһыыга-майыга саамай буортулаах оруоллаах. Ядернай сэрии сэбэ суох Европа иһин хамсаһын маассабай характердаах, саамай араас көрүнүүлээх. Ядернай сэбиэлиннэн үлүһүйүүнү утары бырачыстаабын билигин киэҥник тарбаммыт көрүнүүлэриттэн биирдэстэриннэн куораттары итиннэ сэрии сэбэ суох территориялары-ан биллэрии буолар. Сэриитэ-ттэрэ Гренландия парламена аан дойду ити бөдөҥ арыытын территориятын ядернай сэрии сэбэ суох зонанан биллэрэргэ быһаарыы ылыллыта. Испания уонна Португалия общественноһа ядернай сэрии сэбэ суох зоналары тэриллэр иһин хамсаабын Тихай уонна Индийскэй океаннарга, Сиэ-буруулуу илиҥҥа Африкаҕа, Ближнэй Востокка күүрэн иһэр.

ССРС-ын ыыр буоллаҕа, кини атын социалистическай дойдулары кытары биргэ ядернай сэрии сэбэ суох зоналары, чуолаан, Хотугу Европаҕа уонна Балканнарга тэриллэр иһин, туһаайыллыбыт зоналардаан итиннэ сэрии сэптэрин суох оҥорор иһин, Европаны уопсайынан орто ыраах-ха типтэр итиннэ тактическай ядернай сэрии сэптэриттэн босхолуур иһин сорунуулаахтык турар.

Ядернай суоһаанныы ядернай сэрии сэптэрин барыы өттүнэн хаарчахтаһын уонна олох суох оҥоруохха диэри сарбыйыы суолунан туратар дьаһаллар ССРС-ын туруорулуубут бөдөҥ кээмэйдэх быһаччы программаларыгар киһи аймах бүттүүнүн интэриэһигэр сөп түбэһэр.

Р. СЕРЕБРЕННИКОВ,
ССТА ырытаччыта.

Народнай мелиорация историятыттан

НҮӨЛСҮТҮҮ ТУҺУНАН ТУГУ БИЛЭБИТИЙ?

ССКП КК алтыныстаабы (1984 с.) Пленумун «Мелиорация үһүн бөлдьохтоох программатын, дойду аһын-үөлүн фондатын хаҥатар сыалтан мелиорацияламмыт сирдэри туһаныы кодьүүһүн үрдэтэр туһунан» ууруораҕарыы, таһаарыс К. У. Черненко этиилэрин уонна Н. А. Тихоновтан дакылаатын бүттүүн советскай норуот итии биһирэбилиннэ көрүстэ. Пленум ыытыллыбыт үһүн болдьохтоох программата норуот олоҕун уйгутун уонна эколоҕо олоҕун туһугар, өйдөөн Иккис дойдубут экономическай уонна социальнай прогресын түргэтэтэр туһугар партия ахсаабат кыһаныытын итэҕэтиилээх туоһутунан буолар.

Ходуһалары, мэччирэҥнэри туһаран оҥоруу, нүөлсүтүү уонна куурдуу үлэлэрэ кини аймах бурдугу баалдыы үүнэриэҕиттэн, суоһуну интэр буолуоҕуттан ыла саҕаламмыттара — мелиорация ол курдук үөрүн, кинэг ыстории-лаах. Сири туһаран—оҥоруу, нүөлсүтүү уонна куурдуу үлэлэрэ былыргы даҕаны, аныгы даҕаны эпохалар бары норуоттарын производственнай культураларын таһымын критерийиннэн буолаллар.

Сахалар Прибайкалье-ааҕы VI—XI үйэлэрдээҕи сурыкан обугэлэрэ нүөлсүүнү киэҥник туһана сылдьыбыттарын туһунан академик А. П. Окладников «История Якутской АССР» диэн кинигэтин бастакы томугар итэҕэтиилээхтик суруйбуттаах. Курыканнар баһыыналарын нүөлсүтэ сылдьыбыт суолтарын омоонноро Прибайкалье степэриигэр хас даҕаны сирдэрэ булуллубуттара. Кудинскай степкэ Усть-Орда сэлиэниэ чугаһыгар көстүбүт былыргы нүөлсүтэр система барыта 5 км усталаах, 300 м кэтиттээх сири угуттуур кыахтаах эбит. Уунну аҕалар хоруулар хас даҕаны километр уһуннаахтара чуолкайдаммыт. Сүрүн магистральнай хоруу кэтита 2 м тиийэр, диринэ 0,5—1,0 м эбит. Уунну ылар сирэтэн 100—150 м арыытаахтык икки магистральнай хоруулары ыыппыттар. Итти магистральнай хоруулартан туора салаа бытархай ханаабалар хаһыллан туһаах учаастактарын нүөлсүтэллэр эбит.

Курыканнар үүнүүлэрин, ходуһаларын, мэччирэҥнэриэн нүөлсүтэ сылдьыбыт үһүйээннэрэ сахалар фольклордарыгар, этнографиялаарыгар, хаһаайыстыбаннай дьарыктарыгар сиэ элбэхтик биллитэлиир олоҥхо курдук бөдөҥ эпическай айымныыларга ураанхчай сахалар бикир суол уратыыбар бэлиэлэриннэн уу долгун куттаахтара буолаллар. Ойууннар тойуктарыгар уу эмиэ ахтыллар.

Уу салгын куттаах,
Туора уу харахтаах
Ураанхай сахайдаах...

(Саха былыргы сэһэннэрэ уонна кэпсээннэрэ, Як. 1977 с. 117): Кини дуоһата «уу долгун куттаах» аатырара нүөлсүтүү соҕуруугу өбүгэлэргэ үгэскэ кубулуйбут хаһаайыстыбаннай дьарык буолбутуттан төрүөттээх.

Сахалар кэпсэтэр тылларыгар-остөрүгэр нүөлсүтүү күнду уутун үһүйээннэрэ биллэн ааһаллар: «Дьоксүргэ уутуйан олоро сылдьыбыттар», «уу уллуҥаах», «уу саха», нүөлсүтүүттэн терүттээх ос хоһооно билиҥэйиигэ диэри уостан түһэриллибит: «Уруу мараҕа, уу чугаһа үчүгэй», уопсайынан, сахалыы тылга-эскэ бу кэккэтиннэн элбэх ирдиҥнэнний фразалары булуттыахха сөп.

Сахалар Лена өрүс эҥэр дэриҥэр көһөн кэлэн баран соҕуруугу нүөлсүтэр үгэстэрин ыыктыбаҕахтарын этнографическай холобурдар ырылхайдык кэпсиллэр: 1867—1874 сс. ыраах Дьааныга сылкаҕа олоро сылдьыбыт революционнай деятель уонна талаанныах ученай И. А. Худяков «Краткое описание Верхоянского округа» кинигэтигэр. Дьаанны сахалара ходуһаларын нүөлсүтэр үгэстэрэ бэлиэтэ көрөн суруйбут (Л. 1969 с. 59).

И. И. Майков 1912 с. бэчээттэммит «Русские крестьяне и оседлые инородцы Якутской области» кинигэтигэр суруллаллараан, Өлүөхүмэ сахалара ходуһаларын тас өттүнэн, ардыгар бурдуктарын баайыыларын кытта нүөлсүтэр эбиттэр. Нүөлсүтэргэ хайаттан түһэр үрэхтэрэ ампаар быһыттары туталлара, уустук уонна уйун хоруулары хаһаллара, бороспуой мас акведукт туттаннар хоруулларын көҥүстэрэ иэҥуо туораталлара. (С. Петербург 1912).

1913 с. «Якутская окраина» диэн хаһыат 52 №-гэр биллиҥнитиннэн Уус-Алдан оройуонун үөрэхтээх сахата Петр Афанасьев «Опыт сооружения в Якутском округе на р. Олом оросительной плотины» диэн интэриэһинэй ыстатыйата бэчээттэммит. П. Афанасьев суруйарынан, хас да нэһиилэктэр сахалара түмэлиннэр, уопсай күүстэриннэн Олом үрэхха Улахан буор быһыты тэлгэттэр, уутун түһэрэн баэрэргэ ааннаабыттар, кинэг сиргэ уунну халытан ходуһаларын нүөлсүппүттэр.

1961 с. бэчээттэммит Саха сиринээҕи научнай этнографическай хомуурунньукка В. А. Шелудякова «Сведения о старинной мелиорации якутов» ыстатыйата тахсыбыта. В. А. Шелудякова суруйарынан, быһыттары тутан, уу таһымын үрдэтэн, хоруулары хаһаннар, уунну хоруу устүн мунньуттан сиэтэн аҕалан ходуһаларын угуттуур өбүгэ саҕаттан үгэстэр Верхоянскай, Муома, Өймекөөн, Өлүөхүмэ оройуонун сахаларыгар ордук киэҥ тарбаныылаахтар эбит. В. А. Шелудякова бигэргэтэриннэн, сахалар нүөлсүтэр үгэстэрэ кини Алтай олохтоох норуоттарын ирригационнай культураларын санатар эбит.

Мэҥэ-Хаҥалас оройуонун Суола үрэх олохтооҕо кырдьаҕас мелиоратор Смолин Х. И. «Ходуһаны нүөлсүтүү» диэн бэрт интэриэһинэй кинигэтэ 1968 с. тахсыбыта. Суола үрэх олохтоохторо бэрт былыргыттан ходуһа, бурдук сирдэрин нүөлсүтэр дьарыктаахтара кинигэҕэ сыр датыллыбыт. Нүөлсүтүү үгэстэрэ колхоһунай тутуу саҕана өссө киэҥник сайдыбыт.

И. И. Майков, П. Афанасьев, В. А. Шелудякова уонна Х. Смолин барыбыр санаалаахтык бигэргэтэллэриннэн сахаларга нүөлсүтүү, народнай мелиорация үгэстэрэ бэрт өрдөөбүттэн олохсуйбуттар эбит. Көрөргүт курдук, сахалар нүөлсүтүүнү соҕуруугу өбүгэ саҕаттан биллэллэр.

ССКП КК алтыныстаабы (1984 с.) Пленумун ууруораҕарыы Саха сирин тыатын ходуһаайыстыбатыгар ситиһиилэхтик олоххо киириилэригэр, сахалар өбүгэ саҕаттан нүөлсүтэр үгэстэрэхтэрэ, кипилэр «уу долгун куттаахтара» кэмэ буолуохтара. Нүөлсүтүү Саха сирин киэҥ эйгэтигэр сайдыылаах үйэ индустриальнай таһымынан өссө силигилиэн сайдар кэскиллээх.

В. ЕРМОЛАЕВ,
агроном.

● Доруобуйа муннуга

ИС-ҮӨС ЫАРЫЫЛАРА

Ыарыы саамай тэнийбит көрүнэриттэн биирдэстэриннэн ис-үөс ыарыылара буоллаллар. Кинилэр (мунгурдаах ыалдьыыта, опоҕос бааллыыта, куртах баҕһа гэнэ барыыта, ис тэһээҕэс, үөс ыарыылара) бириэмэҥэ эмтэммэтэххэ киһи доруобуйатын улаханнык эмсэҕэлэтиэхтэрин сөп.

Омос ыллахха, ис-үөс ыарыылара улахан кутталлаах суох курдуктар, ол да иһин ыалдьыбыт дьон, ордук бастакы түбэлтэҕэ, бэйэлэрэ билэллэриннэн эмтэлэ сатыыллар: грелкаланаллар, клизмаланаллар, араас билэр-билбэт эмтэрин иһэллэр. Ол кэмнэ ыарыылара ордук бэргиир, уустугурар.

Мунгурдаах ыарыыта. Ас куолай устун куртахха аалар. Онно тиийэн буһар, ылдьыйдар уонна синньигэс оҕоҕоско киирэр. Бууттан ас эккэ-хаанҥа иҥэр, хороҕо мунгур оҕоҕостон саҕаланар суон оҕоҕоскэ киирэр. Мунгур оҕоҕос чиэрбэтиниҥ кыра чорбохтоох буолар, ол чорбох мунгурдах диэн аатталар. Мунгурдаах уһуна 5—10 см, ыалдьыар диэри доруобуйаҕа туһалаах. Кини ханнык да биллэр биричиинэтэ суох ыалдьар. Ыарыһах иһэ, кинини үөһээ өттүнэн эбэтэр кини туһаайыытынан, хүүскэ умайан ыалдьар, температурата 37-38 кыраадыска тиийэ үрдүөн сөп. Сотору буолаат ыарыы ис уҥа өттүгэр көһөр, ис үаллэр.

Мунгурдаах ыарыйдаҕына тута операцияланыахтаах, ыарыы бэргиир түтэ-ниҥэр дьагноһы туруорар уустугуйар, быар, сүрэх, бүөр үлэлэрэ улаханнык кэһиллэллэр. Оҕолор уонна [illegible] дьон түс туспатык ыалдьаллар. Оҕолор хара [illegible] ыстэрэ бүтүнүү умайан ыалдьар, хотуолуулар, температураалаа үрдүүр. Саастаах дьон мунгурдаахтара ыарыйдаҕына ыарыы итти кэстүүлэрэ биллибэттэр.

Мунгурдаахтара ыалдьыбыт дьон клизмаланаллара, грелка туруоруналлара букатын кэҥүлэммэт. Клизмаланыы түмүгэр мунгурдаах тэстиэн сөп, оттон грелка туруорунан ыарыыны мүлүрүтэ сатааһыннан ордук бэргиэххэ, ыарыыны уустугурдуохха сөп.

Куртах бааһыран ыалдьыыта. Манаык ыарыыга хаптарбыттарын дьон үксүгэр бэйэлэрэ да билбэттэр. Кинилэр аһаатахтарына ыалдьаллар, хотуолуулар, үгүстүк кэбэрдэллэр, ол кэмнэ айахтарыгар аһыы амтан биллэр. Режими, диетаны тутуһар дьон ыарыылара үтүөрүөн сөп. Оттон режими, диетаны кэһэр, табахтыыр дьон ыарыылара улам бэргиир. Сорох түбэлтэҕэ—ыараханы көтөхтөхпө, күүһэ искэ эхсуу түмүгэр куртах тэһэ барыан сөп. Итинник түбэлтэҕэ тута операция оҥоһуллуохтаах, 8—12 чаһы сүтэрии ыарыһах доруобуйатын туругун улаханнык ыарытыан сөп.

Ис тэһээҕэс буолуу. Тараһа ордук мөлтөх сирдэриттэн үөскээбит хайаҕастарынан кини тура сылдьар, үлэлиир кэмиэ кини ис органнара (оҕоҕос, куртах, хабах, о. д. а.) тас өттүгэр тахсаллар. Кини ыарахан физическэй үлэни толоорор, күүскэ сөтөллөр, о. д. а. түгэннэриттэн ис орган быалыахтарын, кэлин тэһээҕэр сытыйыахтарын, оҕоҕос баллыан сөп. Ыарыһах иһэ кинилэрэ тардыһан күүскэ ыалдьар, иһэ сыыйа үллэр. Ис тэһээҕэстээх дьон кыбыллыбыт органы бэйэлэрэ илгилэриннэн киллэрэ сатаабыннара букатын көҥүлэммэт, чуолаан оҕоҕоҥ тэһэ аннан кэбиһиэххэ сөп. Ыарыдахха хайаан да врачка көрдэрүллүөхтээх, былаан быһыытынан операция оҥоһуллуохтаах.

Л. ПЕТРОВ,
хирург.

Редактор А. Е. ЧИЧИГИНАРОВ.

Чурапчытаабы автовокзалга кассир наада. Үлэлиэн баҕалаахтар рэйсовет исполкомуна уонна отделыгар кэлэн кэпсэтиэн.

БИҺИГИ АДЫРЫСПЫТ: почтовай индекс 678700. Чурапчы с. Карл Маркс ууп. 12. ТЕЛЕФОННАРБЫТ: редактор—21-332, отделлар—21-265, уопсай 21-505.

«Саҥа олох» («Новая жизнь») — орган Чурапчинского райкома КПСС и районного Совета народных депутатов Якутской АССР.

Индекс 54907. Газета выходит по вторникам, четвергам и субботам на якутском языке. Об